

هویت ایران در جامع التواریخ

دکتر لقمان بایمت‌اف*

چکیده

عشق وطن از قوی‌ترین و اصلی‌ترین محبتهاست. این محبت در راه تکامل شخصیت انسان و راه شناخت سرنوشت بسیار مؤثر است. راه شناخت سرنوشت دائمی است و آن از زمان به مکان و از مکان به زمان است ولی همین راه است که آدمی را با این جهان و هستی هماهنگ می‌کند و همین راه است که شخص را با محبت می‌کند هیچ ملتی و جامعه‌ای نیست که مهر و محبت شخص را نسبت به وطن رد و یا محکوم کند. برعکس یکی از اهداف دولتها در گذشته و حال، توسعه اهداف میهن‌پرستی در جامعه است. تاریخ گواه است که بزرگترین اشخاص هر ملت، یا با اعمال و یا با افکار خود میهن‌پرست بوده‌اند.

پوشیده نیست در توسعه و رشد افکار وطن‌دوستی، علم تاریخ از جایگاه بالایی برخوردار است و در بعضی موارد نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. تاریخ‌نویسان و واقعه‌نگاران گذشته ایران در توسعه و رشد اندیشه‌های میهن‌پرستی نقشی آشکار داشته‌اند. برخی از مورخان را از این لحاظ می‌توان با عظیم‌ترین آثار ادبی مقایسه نمود یکی از همین گونه آثار مهم تاریخی که به زبان فارسی تألیف شده است، جامع التواریخ خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: جامع التواریخ، خواجه رشیدالدین، هویت ایرانی.

عمدتاً دانشمندان و محققان، کتاب جامع التواریخ را از یک بُعد به عنوان یک اثر مکمل و مفصل در باب تاریخ اقوام ترک و مغول معرفی کرده‌اند. به واقع جامع التواریخ دایره‌المعارف کامل تاریخی درباره گذشته اقوام ترک مغول است که شبیه آن را در ادبیات تاریخی قرون وسطی، در ممالک شرق و نیز در ممالک غرب نمی‌توان پیدا کرد. جامع التواریخ خواجه رشیدالدین را می‌توان کامل‌ترین «ترک‌نامه» یا «مغول‌نامه» نامید. همین عظمت و بی‌نظیری جامع التواریخ باعث شده است که اندیشه‌ها و عقاید تاریخی - فلسفی خواجه رشیدالدین در صفحات کتاب کمرنگ شده باشد. بررسی دیدگاهها و اندیشه‌های فلسفی و تاریخی خواجه رشیدالدین درباره میهن و مسایل احیای افکار ملی، پایداری هویت ملی - ایرانی و... در زمان مغول که به واقع زمان لوج برخورد فرهنگها بوده است، بدون شک از موضوعات مهم و ارزنده نه تنها علم تاریخ، بلکه از موضوعات مهم علوم جامعه‌شناسی و روانشناسی تاریخی نیز به حساب

* عضو آکادمی علوم تاجیکستان

می‌آید، چون بررسی این گونه عقاید و افکار مورخ صاحب نظر در تعیین شکل‌گیری جهان‌بینی ملی ایرانیان، اسناد فراوان و جدیدی را به دست خواهد داد.

خواجه رشیدالدین بی‌محابا به عنوان یک پایه‌گذار مکتب جدید تاریخ‌نگاری فارسی در رأس اندیشمندان و نویسندگان ایران‌دوست قرون وسطی قرار دارد. وی اندیشه‌های والا و ارزنده خود را در باب جایگاه ایران و ایرانی، احیا و استوار نمودن فرهنگ و سنت ایرانی - اسلامی و ... در آن زمان پرشور و پرغوغا در برابر قوت گرفتن اندیشه‌های برترینی ترک و مغول، با تمام مسؤولیت گاه به طور آشکار، گاه پوشیده اما از راه علم و منطق بیان نموده است. در رابطه با این موضوع باید اشاره کرد که بررسی اندیشه‌های خواجه رشیدالدین درباره ایران و ایران‌پرستی کار چندان آسانی نیست، زیرا اندیشه‌های تاریخی - فلسفی مؤلف *جامع‌التواریخ* درباره ایران و ایرانی به هیچ وجه در یک بخش جداگانه‌ای نیامده است. عقاید فلسفی تاریخی خواجه رشیدالدین در سراسر اثر پراکنده شده است. به همین دلیل محقق باید تستهای پراکنده را از کل متن کتاب بزرگ تاریخی و همچنین از آثار دیگر وی بیرون بیاورد که مسلماً کار دشواری است.

برخی از محققان از قبیل ک. یان، ای. به. پتروشفسکی، ا. ای. فالینا و نویسندۀ این سطور راجع به این موضوع، اشارات اندکی را داشته‌اند، اما با وجود این تا حال دیدگاه و اندیشه‌های خواجه رشیدالدین درباره ایران و احیا و استوار نمودن هویت ملی به طور مخصوص مورد بررسی قرار نگرفته است.

همان گونه که ذکر شد، بررسی این موضوع در علم تاریخ‌نگاری و جامعه‌شناسی از اهمیت بالایی برخوردار است. همچنین به نظر می‌رسد که نه تنها در عصر مغول بلکه در تمامی قرون وسطی، مورخان فارسی زبان ایران در بررسی و نیز در بیان نظریه تاریخی و فلسفی تاریخ ملی به پایه فضیلت و حکمت خواجه رشیدالدین نرسیده‌اند. خواجه رشیدالدین تنها یک مورخ و واقعه‌نگار معمولی نیست، وی بدون شک بنیانگذار مکتب جدید تاریخ‌نگاری فارسی در عصر مغول است، اما روش تاریخ‌نگاری او را تنها به دوره مغول نباید محدود کرد. متد و روش تاریخ‌نگاری خواجه رشیدالدین با روش تاریخ‌نگاری مورخان قبلی و حتی مورخان بعدی تفاوت دارد. وی در نگارش خود و بررسی تاریخ هر یک از اقوام فلسفه جدیدی را به راه انداخته است. از این لحاظ او را می‌توان فقط با بزرگترین مورخان و واقعه‌نگاران دوران رنسانس اروپا مقایسه نمود. متأسفانه در این زمینه نیز تحقیقات مهمی انجام نشده است. کتاب *جامع‌التواریخ* خواجه رشیدالدین از جمله آثار مهم تاریخی است که دارای فلسفه قوی می‌باشد. یکی از موضوعات بسیار مهم که در فلسفه تاریخی خواجه رشیدالدین آمده است، بررسی عشق وطن، مسأله ایران و ایرانی است. خواجه رشیدالدین بدون شک از متفکران و اندیشه‌موران صاحب نظر در آن ظلمت

روزگار، چراغ هدایت ایران پرستی و ایران دوستی را برای ملت خود عاقلانه و از راه علم و منطق برداشت تا ملت مظلوم به خودآمده و راه رستگاری خود را دریابد. از این لحاظ نیز کتاب *جامع التواریخ* اثر بی نظیری است و در نوع خود شاهکار محسوب می شود.

تاریخ از دیدگاه خواجه رشیدالدین یک مکتب بزرگ است و نسلها باید بر آن بنگرند و از آن تجربه بگیرند. خواجه رشیدالدین که خود یک مورخ ورزیده و متفکر بزرگ ایرانی است، مکرراً تأکید می کند به گذشته که نگاه کرد تا راه آینده باز و روشن شود. از نظر وی هر نسل به تاریخ مراجعه می کند و نسلی که گذشته را درک نکند، نمی تواند هویت ملی خود را در زندگی پایدار نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی